Petra Predoević Zadković, Palma Karković

ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 2, Zagreb 2025.

UDK: 94(497.5Rijeka)"17/18"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 16. 7. 2025.
Prihvaćeno: 17. 9. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.28

Važnost „dugog" 18. stoljeća za poznavanje riječke antičke baštine*

U kontekstu povijesti istraživanja antike u Rijeci „dugo" 18. stoljeće obilježeno je zanimanjem istraživača za podatke o Rijeci iz literarnih izvora: *Naturalis Historia* Plinija Starijeg, *Historia Romana* Apijana iz Aleksandrije, kao i za vidljive materijalne ostatke rimske baštine: Rimski luk smješten u samom središtu grada, obrambene zidove na gradskim uzvisinama Kalvarija i Sv. Katarina te rimske natpise pronađene na riječkom području, ugrađene u zidove riječkih crkava. Zahvaljujući tome, u drugoj polovici 18. stoljeća postupno se u korist Tarsatike počinje napuštati, danas definitivno odbačena teorija, o Rijeci kao nekadašnjoj rimskoj Promoni. Raste interes šireg kruga ljudi za riječkom antičkom baštinom, što će početkom 19. stoljeća rezultirati stvaranjem prvih privatnih zbirki rimskih spomenika i pokretanjem stručnih i znanstvenih istraživanja. Cilj ovog rada jest revidirati znanja o doprinosu historiografa 18. stoljeća poznavanju i razumijevanju rimskih spomenika i antičke baštine Rijeke, u svjetlu recentnih spoznaja o povijesti Rijeke i njezine historiografije.

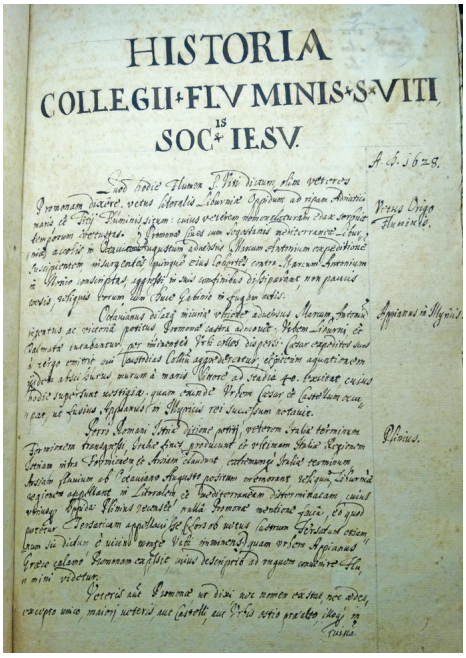
Začeci historiografske misli o antičkoj Rijeci u 17. stoljeću

Sredinom 17. stoljeća, u razdoblju barokne historiografije, nastaju prvi radovi u kojima se raspravlja o antičkoj povijesti Rijeke. Iz podataka i citata u tim radovima jasno je da se uvelike oslanjaju na sadržaj i interpretaciju antičkih literarnih izvora: *Naturalis Historia* (Prirodoslovlje) Plinija Starijeg (23 – 79. g), *Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC* (Sažeci iz Tita Livija o svim ratovima u sedam stotina godina) Lucija Anija Flora (otprilike 74 – 130. g), *Historia Romana* (Rimska povijest) Apijana iz Aleksandrije (otprilike 95 – 165. g) i dr.[1]

Među prvima se ističe historiografija riječkih isusovaca i njima bliskog istraživačkog kruga. U nedavno pronađenom rukopisu *Historia Collegii Fluminis S. Viti ab anno MDCXXVIII* odnosno „Kućne kronike riječkoga kolegija sv. Vida od 1628. godine" (sl. 1) raspravlja se o granici Liburnije u vrijeme Cezara i Oktavijana te o identifikaciji antičke Tarsatike i Promone, poznatih iz spomenutih djela Plinija

* Dio je materijala korištenoga u ovom radu prikupljen tijekom istraživanja financiranoga projektom HADRIA – Hagiographia Adriatica: materijalna recepcija i društvene prakse (uniri-iz-25-273) koji financira Europska unija – NextGenerationEU.

1 Plin. *HN* III, 139; Flor. XXI, XXV; App. *Ill*. 12, 25–27.

HISTORIA
COLLEGII FLVMINIS S VITI
SOC IESV

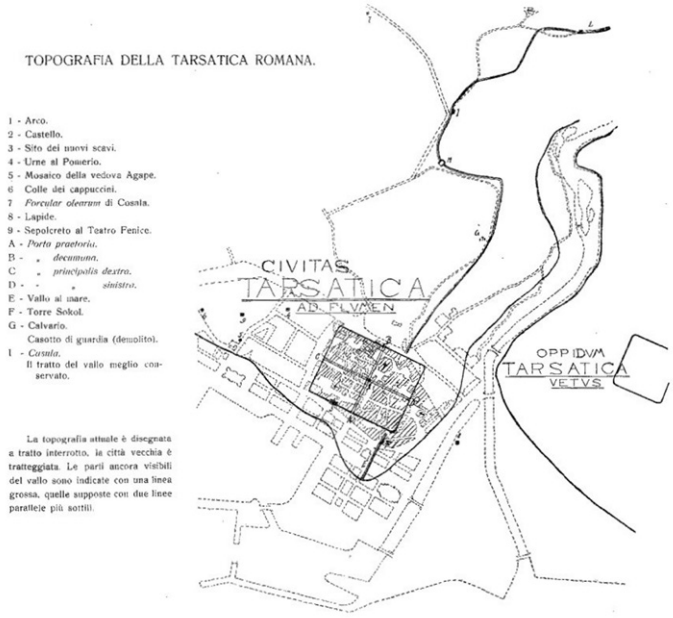
Sl. 1. Početna stranica Kućne kronike Historia Collegii Fluminis (preuzeto iz MEDVED 2024: 175, sl. 2.)

Starijeg i Apijana.[2] Autor zapisa pod naslovima *Vetus origo Fluminis*, *Appianus in Illyriis* i *Plinius* primjećuje da Plinije Stariji ne spominje Promonu, nego Tarsatiku, te da kaštel na obližnjem brdu nosi ime *Castrum Tersatum*. Smatra da grad koji je Apijan – pišući na grčkom – nazvao Promona, opisom odgovara izgledu Rijeke.[3] Slična razmišljanja o postojanju dvaju rimskih naselja na području današnje Rijeke nalazimo i kod modernih autora. Tako, primjerice, Guido Depoli, aktivni član riječkog izaslanstva za nacionalnu povijest *Deputazione fiumana di storia patria* i kasnijeg društva *Società di studi Fiumani,* 1924. objavljuje kartu antičke Rijeke (sl. 2) na kojoj se razlikuje *oppidum Tarsatica vetus*, smješten na trsatskom brijegu, i *civitas Tarsatica ad Flumen* na mjestu današnjeg riječkog Starog grada, uz desnu obalu Rječine.[4] Suvremeno stajalište struke jest da je rimski *oppidum*

[2] Ovom prilikom zahvaljujemo dr. sc. Marku Medvedu koji nam je ustupio fotografije rukopisa za potrebe istraživanja. Rukopis se danas čuva u Rimu, vidi: *Archivio Storico della Provincia Euro-Mediterranea della Compagnia di Gesù*, *Fondo Provincia Veneto-Milanese*, Serie II diari e registri, vol. 110, *Historia Collegii Fluminis*, početna stranica i f. 2. O rukopisu: MEDVED 2024: 167–188. U vezi s literarnim izvorima: *Plin*. *HN* III, 139; *App*. *Ill*. XII, 25–27.

[3] Archivio Storico della Provincia Euro-Mediterranea della Compagnia di Gesù, Fondo Provincia Veneto-Milanese, Serie II diari e registri, vol. 110, *Historia Collegii Fluminis*, početna stranica i fol. 2.

[4] DEPOLI 1925: 24–25.

Sl. 2. Topografija rimske Tarsatike G. Depolija (preuzeto iz DEPOLI 1925: 24–25)

postojao isključivo uz ušće Rječine, dok je na Trsatu, eventualno, mogla postojati promatračnica ili manja naseobina slične funkcije.[5] Autori isusovačke kućne kronike ostaju nepoznati, a razdoblje koje je zapisima obuhvaćeno, od 1628. do 1737, može se smatrati vremenom njezina nastanka.

Pouzdanije informacije imamo za rukopisno djelo isusovca Martina Bavčera (1595 – 1668) *Historia rerum Noricarum et Forojuliensium* (Povijest Norika i Furlanije), dovršeno šezdesetih godina 17. stoljeća.[6] Bavčer je u Rijeci obnašao različite dužnosti: od đačkog prefekta do rektora riječkoga kolegija.[7] U vezi s Ri-

[5] NOVAK 1995: 407; STARAC 2004: 21–36; KARKOVIĆ TAKALIĆ, PREDOEVIĆ ZADKOVIĆ I VIŠNJIĆ 2014: 128, *passim*.

[6] Izvorni Bavčerov rukopis u deset knjiga smatra se izgubljenim, no sačuvano je više rukopisnih prijepisa. Najstariji prijepis iz 17. stoljeća čuva se u A*rchivio Storico Provinciale di Gorizia*. Tijekom 18. i 19. stoljeća napravljeno je još pet kopija rukopisa koji se danas čuvaju u Ljubljani, Beču i Gorici. Vidi MAKUC 2011: 57–58, bilj. 252. Djelo je danas lako dostupno u slovenskom prijevodu Zdravka Jelinčića koji smo koristili u istraživanju (BAUCER 1991). Bavčerova kronika *Historia rerum Noricarum et Forojuliensium* nikada nije tiskana, što je zasigurno pridonijelo slabijem poznavanju i korištenju djela. Peter Štih smatra da su s rukopisom bili dobro upoznati kranjski povjesničari 18. stoljeća. Vidi ŠTIH 1999: 222.

[7] Giovanni Kobler navodi kako je Bavčer dužnosti rektora riječkog kolegija obnašao od 1638. do 1640. te od 1652. do 1654. godine. Vidi KOBLER 1896 (vol. 1): 118. Prema Vincencu Rajšpu, Bavčer je u Rijeci prvi put boravio 1633, gdje je tri godine obnašao dužnosti đačkog prefekta, a dvije je godine vodio kongregaciju. Godine 1639. ponovno je zabilježen u Rijeci, gdje je dvije godine obnašao dužnosti rektora kolegija. Vidi RAJŠP 1999: 211–214.

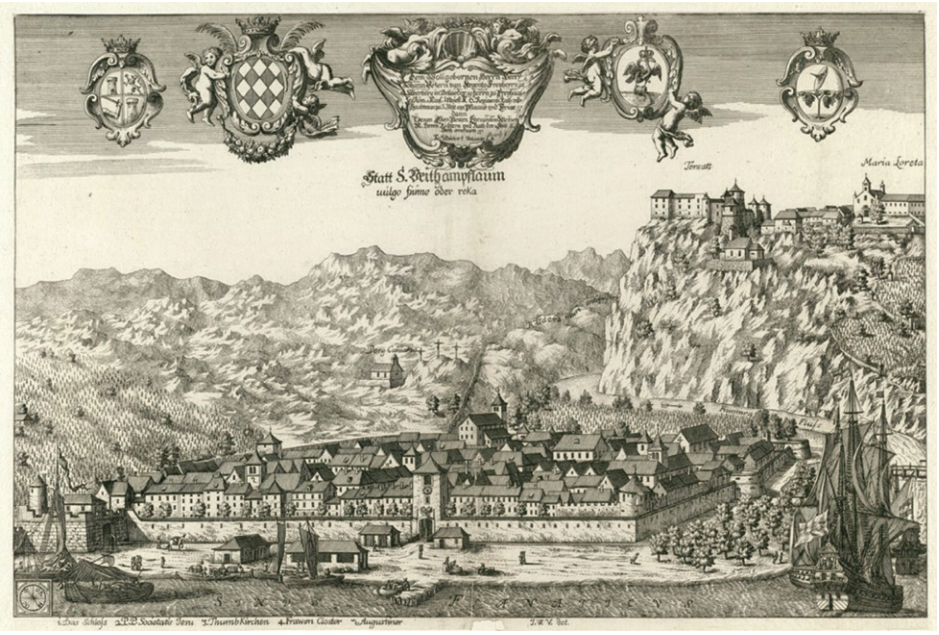
Sl. 3. Pogled na Rijeku (Tarsatiku) i Trsat te na ostatke zidova kasnoantičkog obrambenog sustava Claustra Alpium Iuliarum, autor J. Kusetič (preuzeto s: https://claustra.org/hr/lokacije/rijeka-2/ posjet 15. 4. 2025)

jekom Bavčer spominje 49. g. pr. Kr. kada su Rimljani s *cesarom* na čelu zauzeli Promonu. Opisuje okolicu grada u kojoj se iznad mora uzdižu strme uzvisine. S ciljem njegova osvajanja *cesar* je dao izgraditi zid dug 70 stadija između dvije uzvisine nad Promonom, koja je konačno osvojena 28. g. pr. Kr. Bavčer koristi titulu *cesar* i za Gaja Julija Cezara i za Oktavijana, što se može zaključiti na temelju citiranih godina, odnosno razdoblja trajanja opsade.[8] Može se zaključiti kako je Bavčer poistovjetio Rijeku s antičkom Promonom na temelju Apijanova opisa topografije mjesta u kojoj je vidio sličnosti s riječkim područjem: gradom uz more okruženim strmim uzvisinama i zidom – moguće ostacima kasnoantičkog obrambenog zida *Claustra Alpium Iuliarum*, koji su tada, kao i danas, bili vidljivi na uzvisinama Kalvarija i Sv. Katarina (sl. 3).[9]

S Bavčerovim rukopisom dobro je bio upoznat kranjski polihistor Johann Weikhard Valvasor (1641 – 1693), koji je 1689. godine u Ljubljani, Grazu i Nürnbergu objavio djelo u 15 knjiga *Die Ehre des Herzogthums Krain* (*Slava*

[8] BAUCER 1991: 43–49. O opsadi Promone iz kuta novije historiografije vidi primjerice: BILIĆ-DUJMUŠIĆ 2004: 465–510; ŠAŠEL KOS 2005: 345–346; ČAČE I MILIVOJEVIĆ 2017: 430–435.

[9] MATEJČIĆ 2013: 49–53; VIŠNJIĆ 2016: 16–23.

Sl. 4. Veduta Rijeke Andreasa Trosta iz knjige Slava vojvodine Kranjske, J. W. Valvasora, 1689 (preuzeto iz PREDOEVIĆ ZAKOVIĆ, KARKOVIĆ TAKALIĆ 2022: 353, fig. 5)

vojvodine Kranjske).[10] Na temelju razgranate mreže suradnika, ali i osobnog poznavanja grada, Valvasor donosi različita zapažanja o Rijeci.[11] Navodi kako u zbornoj crkvi riječkih kanonika, danas crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije, ima grčkih (*Griechische*) grobova klesanih od kamena, kao i grčkih nadgrobnih natpisa. Dodaje kako je istu vrstu epitafa moguće vidjeti u crkvi sv. Andrije.[12] Prema Valvasoru, u vinogradima oko crkve dovoljno je malo kopati po zemlji da bi se otkrio zlatni, srebrni i kovani novac, željezno oružje i konjska oprema te mozaici.[13] Pretpostavlja se da je korištenjem pridjeva „grčki“ mislio općenito na artefakte iz razdoblja antike. Tijekom 19. i početkom 20. stoljeća, prilikom rušenja crkve sv. Andrije, otkriven je, naime, ranokršćanski mozaik, a na širem području, za vrijeme gradnje željezničke pruge, ostatci rimske nekropole.[14] U Valvasorovu djelu objavljen je i bakrorez Andreasa Trosta (1657 – 1708), *Statt s. Weith am Flaum vulgo Fiume oder Reka* (Grad sv. Vida na Rijeci, zvan Fiume ili Reka),

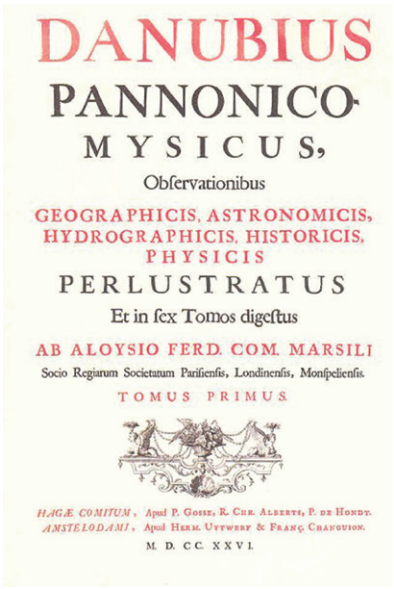
[10] Za potrebe ovog rada konzultirali smo slovenski prijevod *Čast in slava vojvodine Kranjske*, vidi: VALVASOR 2009: 97–100.

[11] MELEM HAJDAROVIĆ 2011: 153, 157; JUŽINIČ 2010: 201–212.

[12] VALVASOR 2009: 103.

[13] VALVASOR 2009: 103.

[14] MATEJČIĆ 2013: 27–28.

DANUBIUS
PANNONICO-
MYSICUS,
Obſervationibus
GEOGRAPHICIS, ASTRONOMICIS,
HYDROGRAPHICIS, HISTORICIS,
PHYSICIS
PERLUSTRATUS
Et in ſex Tomos digeſtus
AB ALOYSIO FERD. COM. MARSILI
Socio Regiarum Societatum Pariſienſis, Londinenſis, Monſpelienſis.
TOMUS PRIMUS.
HAGÆ COMITUM, Apud P. Gosse, R. Chr. Alberts, P. de Hondt.
AMSTELODAMI, Apud Herm. Uytwerf & Franç. Changuion.
M. D. CC. XXVI.

Sl. 5. Naslovnica Danubius Pannonico-Mysticus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus, Tom. II. Luigi Fernando Marsili. La Haye: Gosse, Alberts, de Hondt & Amsterdam: Uytwerf & Changuion 1726. (preuzeto s https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Front_Cover_of_Danubius_Pannonico-Mysicus_1726,_Vol_1_by_Marsigli.jpg posjet 15. 7. 2025)

veduta koja prikazuje grad s mora okružen bedemima i kulama (sl. 4). Na području današnje Kozale, Kalvarije, Sv. Katarine i dalje prema kanjonu Rječine prikazan je zid uz koji je naziv *Rudera muri antiquissimi* (ruševine starog zida). Danas znamo da je to riječki potez spomenutog kasnoantičkog obrambenog sustava *Claustra Alpium Iuliarum* (sl. 3). Pod utjecajem svojega učitelja isusovca Johanna Ludwiga Schönlebena (1618 – 1681), autora kronike *Carniola antiqua et nuova* (Antička i suvremena Kranjska) iz 1681, te djela Ivana Lučića (1604 – 1679) *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri sex* (O kraljevstvu Hrvatske i Dalmacije u šest knjiga, prvo izdanje iz 1666) Valvasor u iznošenju stavova o antičkoj povijesti grada također polazi od Apijanove *Rimske povijesti* i mišljenja da je Rijeka antička Promona. Na temelju topografskih podudarnosti iz opisa povijesnih događaja nastoji preciznije provesti usporedbu. Navodi kako je u gradu vrlo malo očuvanih ostataka davnih vremena, tek jedan luk unutar grada i zid koji je ucrtan na veduti.[15] Primjećuje kako se stari zid, koji se protezao od mora pa sve daleko u unutrašnjost, ne spominje u Apijanovu djelu, no ipak ostaje pri predloženoj identifikaciji Rijeke s Promonom.[16]

Jedan od Valvasorovih suradnika u izradi *Die Ehre des Herzogthums Crain* (Slava vojvodine Kranjske) bio je Pavao Ritter Vitezović (1652 – 1713), koji je za potrebe djela pripremao crteže i ploče za bakroreze. Porijeklom iz Senja, Vitezović je dobro poznavao povijesne prilike i kulturna obilježja Hrvatskog primorja.[17] Posredno iz teksta arheologa Josipa Brunšmida, objavljenog 1900. godine, doznajemo kako je u tom periodu, drugoj polovici 17. stoljeća, Vitezović pisao o dvama rimskim spomenicima iz Rijeke. Jedan je danas izgubljeni nadgrobni spomenik Gaja Livija Klementa, pronađen 1675. na franjevačkoj brajdi, a drugi natpis s rimskog

15 VALVASOR 2009: 98.

16 VALVASOR 2009: 99–100.

17 O suradnji Vitezovića i Valvasora vidi: MELEM HAJDAROVIĆ 2011: 150, *passim*.

miljokaza pronađen u vrtu riječkog patricija Oktavija Bona.[18] Franjevačka brajda, odnosno vinograd, nalazio se na mjestu današnje Delte, u podnožju trsatskog brijega, dok za vrt riječkoga patricija nismo uspjeli ustanoviti točnu ubikaciju. Mjesto nalaza nadgrobnoga natpisa na zapadnoj obali Rječine odgovara otkriću rimske nekropole 1935. godine u neposrednoj blizini.[19] Brunšmid je podatke preuzeo iz jednog Vitezovićeva rukopisa koji je pronašao u knjižnici Ivana Tkalčića, a u kojem su bili zabilježeni i drugi rimski natpisi što ih je Vitezović sam prepisao ili preuzeo iz rukopisnih i tiskanih izvora.[20] Do danas nismo uspjeli ući u trag Vitezovićevu rukopisu. Natpis s franjevačke brajde prvi je objavio prethodno spomenuti isusovac J. L. Schönleben, opisavši kako je kamen s natpisom otkopan 1675. između Rijeke i Trsata. Natpis prenosi kako slijedi: „*C. LIVIO C. F. SERG. / CLEMENTI. MIL. COH. / VIII. PR. T. C. MARCI / GEMELINI. LIVIUS. OB. / SEQUENS LIB. / V. F*".[21]

Antička Rijeka u djelima historiografa 18. stoljeća

Tijekom prve polovice 18. stoljeća mišljenje o Rijeci kao rimskoj Promoni polako je napušteno u korist Tarsatike. Na ove zaključke sigurno je utjecalo bolje razumijevanje i šire poznavanje antičkih izvora. Već spomenutim naslovima pridružuju se podatci iz djela *Geographica enarratio* (Geografski prikaz) Klaudija Ptolomeja (otprilike 100 – 170. g), *Itinerarium provinciarum Antonini Augusti* (Antoninski opis putova) i dr. U njima su donesena imena rimskih gradova i naselja sjeverne Liburnije, među kojima se, prema geografskom redoslijedu putnih postaja, spominje Tarsatika, a ne Promona.[22]

U pregledima dosadašnjih povijesnih istraživanja o antičkoj Rijeci istaknut je doprinos riječkoga patricija Claudia de Marburga (17 – 18. st).[23] Njegov izvještaj o starom zidu i luku *super muro veteri Fluminis et de arcu singulari* (o starom zidu Rijeke i o luku) objavljen je 1726. u tiskanom djelu L. F. Marsilija *Danubius Pannonico Mysicus* (Panonsko-mizijski Dunav) (sl. 5).[24] U knjižnici Biblioteca Universitaria di Bologna, unutar Collezioni speziali, fonda Marsili, čuva se pismo

[18] BRUNŠMID 1900: 185, 186–187.

[19] MATEJČIĆ 2013: 213–214.

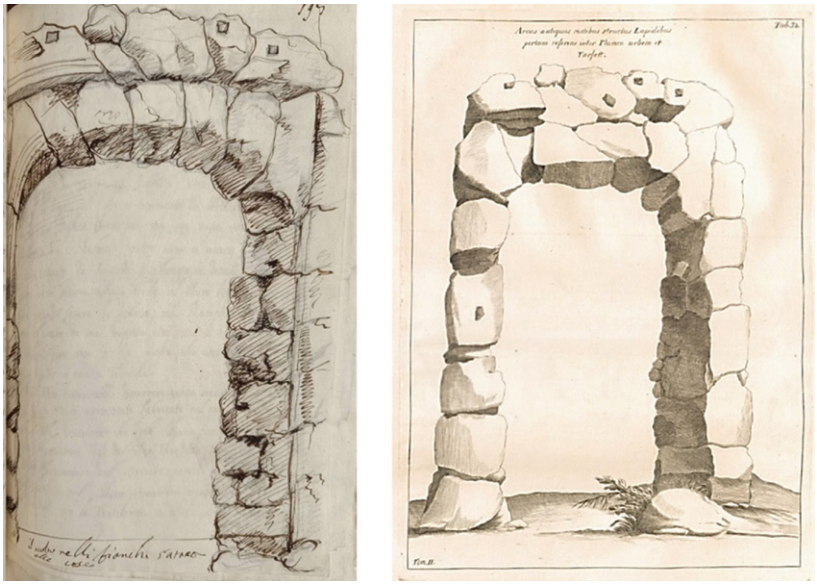
[20] BRUNŠMID 1900: 185, 186–187. Knjige i rukopisi iz Tkalčićeve privatne knjižnice danas se čuvaju u Zbirci starih i rijetkih knjiga knjižnice HAZU i Nadbiskupijskom arhivu u Zagrebu.

[21] SCHÖNLEBEN 1681: 224. U svojem djelu Schönleben je poistovjetio Tarsatiku s Trsatom, vidi SCHÖNLEBEN 1681: 107.

[22] *Ptol*. *Geog*. II, 17; *It*. *Ant*. 272–273.

[23] Biografske podatke o obitelji Marbug u Rijeci donosi KOBLER 1896 (II): 168.

[24] Vidi MARSILI 1726 (II): 75–77. Na značaj Marburgova doprinosa među prvima je upozorio autor priloga *Dell'Arco Romano* u godišnjaku *Almanacco Fiumano* 1858. potpisan inicijalom F. O Marburgovu izvještaju pisali su: KOBLER 1896: 44; DEPOLI 1913: 166; MATEJČIĆ 2013: 33–35.

Sl. 6. Rimska vrata (Stara vrata) iz rukopisa Marburga (ms. Marsili 103) i Rimska vrata iz MARSILI 1726: 78a (preuzeto s https://ceskadigitalniknihovna.cz/view/uuid:236769a1-df43-4add-941c-2a64cea3cc36?page=uuid:09d17015-6ffa-4a21-811c-d37001d20bf2&source=mzk posjet 15. 7. 2025)

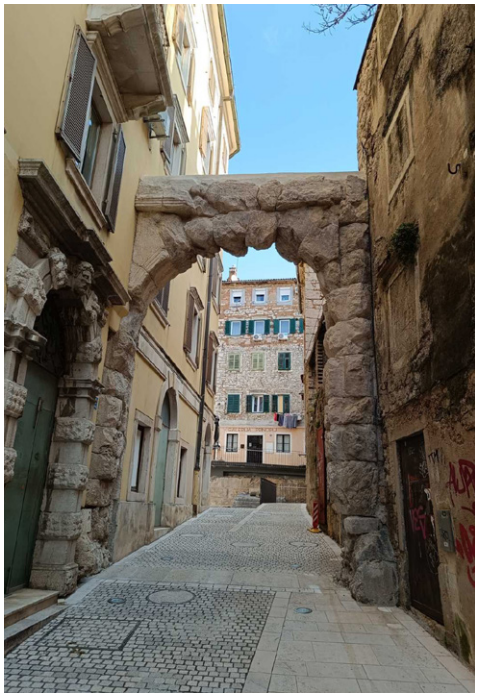
koje je Marburg uputio Marsiliju 31. listopada 1700. godine.[25] Usporedbom teksta pisma i objavljene *Relatio*, zaključujemo da je Marsili pismo preveo s talijanskog na latinski i u cijelosti ga objavio.

De Marburg je Marsiliju vjerno prenio tadašnja tri različita mišljenja o postanku i nazivu grada na Rječini: kao Burnum, Promona i Tarsia. Današnji Rimski luk (Stara vrata) smatrao je trijumfalnim lukom cara Klaudija II, na temelju već tada izgubljenog natpisa o pobjedi cara Klaudija nad Alemanima.[26] O starom zidu bilježi kako „počinje" u samom moru te se ravnim pravcem pruža do tadašnje kule Sokol od kuda se „penje" na brdo Sv. Katarina i dalje u unutrašnjost. Marburgovo pismo sadržava crtež Rimskog luka koji se razlikuje od objavljenog u Marsilijevu djelu (sl. 6). Marburgov luk je prilično vjerodostojan. Prikazan je s južne strane, tako što je s istočne i zapadne strane inkorporiran u drugu arhitekturu, jednako kao i danas (sl. 7). Na zapadnoj strani luka, kameni blokovi nadvoja sačuvali su izvornu profilaciju, koja je i danas vidljiva. Crtež

[25] Biblioteca Univerisaria di Bologna, Colezioni speciali, ms. Marsili 103. U katalogu rukopisa Marsili Lodovica Fratija dokument se spominje kao „Relazione di Claudio di Marburg sopra il muro antico romano della città di Firenze, e sopra l'arco singolare che si vede in detta città, data a Francesco Giacinto Peri. (31 ott. 1700)." FRATI 1928: 115.

[26] MARSILI 1726 (II): 75–77.

je vjerodostojan i po broju nacrtanih kamenih blokova koji tvore luk. Za razliku od toga, crtež objavljen u Marsilijevoj knjizi (sl. 6) prikazuje samostojeći luk, s mnogo manje detalja.[27] Danas nisu vidljivi, a nisu ni poznati ostatci spomenutog zida koji je od morske obale presijecao grad, dok je na predjelu Kalvarije i Sv. Katarine zid zasigurno istovjetan ostatcima *Claustra Alpium Iuliarum*. U vezi s lukom ili „slavolukom“ tijekom 19. i 20. stoljeća postojale su teorije o njegovoj funkciji gradskih vrata rimske Tarsatike.[28] Zahvaljujući arheološkim istraživanjima provedenima 2009. utvrđeno je da luk predstavlja ulaz u graditeljski kompleks kasnoantičkog vojnog zapovjedništva – principija, polazne točke obrambenog sustava *Claustra Alpium Iuliarum*.[29]

Sl. 7. Rimska vrata danas (fotografirala autorica)

Iz pisma od 3. rujna 1729. venecijanskog plemića Apostola Zena (1668 – 1750) bratu Pieru Catarinu Zenu (1666 – 1732), doznajemo kako je tadašnji kanonik u crkvi Uznesenja Blažene Djevice Marije u Rijeci i arhiđakon Modruški, Riječanin Giovanni Antonio de Benzoni (1693 – 1745), poznavao neke antičke natpise sačuvane u gradu. Riječ je o senjsko-modruškom biskupu Ivanu Antunu Benzoniju, čija je uloga u istraživanju antičke povijesti Rijeke znatno veća od one koja mu se dosad pridavala (sl. 8). Iz spomenutog pisma

[27] U posljednjem izdanju knjige Radmile Matejčić *Kako čitati grad* iz 2013. objavljen je crtež luka opisan kao „Marburgov crtež Starih vrata iz 1726. godine“. Vidi MATEJČIĆ 2013: 34. Riječ je o crtežu objavljenom u Marsilijevu djelu koji se ipak razlikuje od crteža koji mu dostavlja Marburg 1700, sačuvanog u fondu Marsili u Bologni. Kopija crteža objavljenog u Marsilievoj knjizi čuva se u Sveučilišnoj knjižnici u Rijeci, unutar zbirke Bibliotece Civice, u rukopisu naslova *Dissertatio de longis Muris antiquorum* (Rasprava o dugim, starim zidinama) Giuseppea Ludovica Cimiottija Steinberga, nastalom u drugoj polovici 19. stoljeća. Riječ je o Cimiottijevoj raspravi o rimskom luku (*De arco romano*) te opisu „starih zidina“ od Rijeke do Prezida, tj. dijelova obrambenog sustava *Claustra Alpium Iuliarum*, koji o temi donosi brojne, tada nepoznate podatke o prostiranju sustava. Uz tekst se nalazi i kartografski prilog (*Atlas tabularum*). Navedeni rukopis dijelom je objavljen 1910, 1912. i 1913. zahvaljujući Guidu Depoliju, koji ga je preveo s latinskog na talijanski jezik.

[28] MATEJČIĆ 2013: 33–35, s prethodnom literaturom.

[29] VIŠNJIĆ 2009: 41–64.

Sl. 8. Senjsko-modruški biskup Ivan Antun Benzoni (1678 – 1745), nepoznati autor (preuzeto s https://zvona-ri.org/tekst/biskup-benzoni-bosonogi-propovjednik posjet 15. 7. 2025)

saznajemo kako je Benzoni poslao Zenu prijepis dvaju antičkih natpisa iz Rijeke u želji da ih objavi u *Giornale de'letterati d'Italia*.[30] Prvi je natpis arhijatra Aula Atija Gaja i supruge Julije Prime vidio na sarkofagu, u podrumu obitelji Marchisetti. Apostolo u pismu bratu napominje kako je sličan tekst na spomeniku iz Pule objavljen 1603. u djelu Jana Grutera (1560 – 1627) *Inscriptiones antiquae totius orbis Romani* (Stari natpisi cijelog rimskog svijeta) (sl. 9).[31] I u modernoj literaturi natpis se povezuje s rimskom Pulom.[32] Manje je izgledno da su postojala dva spomenika identičnog natpisa. Veća je vjerojatnost da je navedeni sarkofag u nekom trenutku tijekom 17. ili početkom 18. stoljeća dopremljen u Rijeku. Ne znamo je li to djelo kolekcionara ili je učinjeno u praktične svrhe, budući da je Benzoni naveo da se sarkofag u Rijeci koristi kao spremnik za ulje. Drugi tekst koji Benzoni prenosi Apostolu Zenu spomenuti je natpis Gaja Livija Klementa s franjevačke brajde, koji je poznavao Pavao Ritter Vitezović, a prvi objavio Schönleben. U istom pismu Apostolo Zeno iznosi mišljenje kako je grad Rijeka antička Tarsatika, što ukazuje na to da su već u ovom razdoblju pojedini historiografi odustali od pretpostavke o Rijeci kao antičkoj Promoni.[33]

U novije vrijeme aktualiziralo se značenje Apostolova pisma i restitucije teksta Gaja Livija Klementa.[34] U epigrafskim bazama podataka i kod suvremenih autora natpis se čita kako slijedi: *C. Livio C(ai) f(ilio) Serg(ia) / Clementi mil(iti) coh(ortis) VIII / pr(aetoriae) / (centuria) C(ai) Marci Gemellini / Livius Obseque(n) s lib(ertus) / v(ivus) f(ecit)*.[35] Ime pokojnika restituirano je kao *C. Livius Clemens*, a takvoga ga prenosi i Brunšmid referirajući se na Vitezovićev rukopis.[36] Na isti

30 ZENO 1785 (IV): 261–264.

31 GRUTER 1603 (I): Pag. DCXXXII, n. 5.

32 Da je u Rijeci 1725. postojao pulski sarkofag s natpisom izvještava i talijanski epigrafičar Degrassi. Vidi DEGRASSI 1942: 197, bilj. 2. Vidi još: *CIL* V, 87; EDR136211.

33 ZENO 1785 (IV): 261–264.

34 BISTROVIĆ 2020.

35 *CIL* III, 3027: 2328, 114; EDCS-28400283; HD057305.

36 BRUNŠMID 1900: 185.

način restituira ga i Schönleben u prvoj tiskanoj objavi, svega šest godina nakon otkrića.[37] Benzoni, međutim, ime pokojnika prepisuje kao *C. Iulius Clemens*. Nedosljednosti u vezi s prijepisom mogu se objasniti činjenicom da oba imena *IULIUS* i *LIVIUS* sadrže ista slova koja su na samome kamenom natpisu najvjerojatnije bila nedovoljno jasno čitljiva te se možda L pročitalo kao I, I kao L ili sl. Indikaciju „pravoga“ imena osobe kojoj je posvećen nadgrobni spomenik treba tražiti u imenskoj formuli oslobođenika koji bi, po pravilima rimskog imenskog sustava, trebao nositi gentilno ime svoga nekadašnjeg gospodara.[38] Budući da spomenik podiže oslobođenik *Livius Obseque(n)s* izgledno je da je njegov nekadašnji gospodar imao gentilno ime *Livius*. Pretpostavljamo da su zbog toga drugi historiografi poput Giana Domenica Bertolija i Ludovica Antonija Muratorija, unatoč Benzonijevu navodu, izmijenili gentilno ime Klementa u *Livius*.

5 Polæ, in Illyrico.

D ♣ M
A. ACTIVS. CALVS
ARCHIATER
S.ET. IVLIAE. PRIMAE
CONIVGI. INCOMPARABILI
V. S. P

Ex Martyre & Apiano.

Sl. 9. Prijepis nadgrobnog natpisa arhijatra Aula Atija Gaja i supruge Julije Prime (preuzeto iz GRUTER 1603, sv. I: Pag. DCXXXII, n. 5.)

Akvilejski kanonik, erudit i poznavatelj antičkih starina Gian Domenico Bertoli (1676 – 1763) posjetio je Rijeku u svibnju 1735, o čemu saznajemo iz pisma koje je uputio akvilejskom kanoniku Francescu Floriju (1705 – 1792) 5. lipnja 1735. godine. Bertoli je tom prilikom upoznao biskupa Benzonija, kojeg je prepoznao kao važnog sugovornika u temama o antičkim spomenicima.[39] Tijekom boravka u Rijeci Bertoli je vidio samo tri rimska natpisa. Riječ je o spomenicima Gaja Notarija Vetidijana Sekunda duovira i augustala (sl. 10),[40] Vetidija Nepota duovira[41] i G. Livija Klementa. Za posljednji potvrđuje da je pronađen u vinogradu franjevaca, u podnožju Trsata, dok za prva dva donosi značajan podatak da ih je biskup Benzoni nedavno dao ugraditi u pročelje zborne crkve – današnje Uznesenja Blažene Djevice Marije (sl. 11). Podatke o riječkim natpisima Bertoli je potom objavio u djelu *Antichità d'Aquileja profane e sacre: per la maggior parte inedite, racolte, disegnate ed illustrate* (Akvilejske starine svjetovne i svete: većinom neobjavljene, prikupljene, nacrtane i ilustrirane) iz

37 SCHÖNLEBEN 1681: 224.

38 MATIJAŠIĆ 2002: 71–73.

39 KUDIŠ 2022: 270–273. Autorica donosi i prijepis pisma u cijelosti KUDIŠ 2022: 277–278.

40 *CIL* III, 3028: 1643; EDCS-28400284.

41 *CIL* III, 3029; EDCS-28400285.

Sl. 10. Nadgrobni cipus G. N. Vetidijana Sekunda, duovira i augustala, Lapidarij, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (fotografirala autorica)

1739, čime je zabilježena njihova prva tiskana objava.[42] Danas je sačuvan samo natpis Gaja Notarija Vetidijana Sekunda, koji je dio stalnog postava Lapidarija Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka (sl. 10). Prilikom boravka u Rijeci Benzoni je Bertolija zamolio za upoznavanje s Ludovicom Antonijem Muratorijem (1672 – 1750), glasovitim povjesničarem i izdavačem kritičkih izdanja izvora, koji je od 1695. obnašao dužnosti predstojnika biblioteke Ambrosiane u Milanu, a od 1700. arhivista na dvoru vojvoda Este u Modeni. Nakon otkrića prvoga Bertolijeva pisma u kojem se spominje Benzoni te njegove objave 2022. u radu N. Kudiš, mnogo je bolje poznat sadržaj korespondencije Bertolija i Benzonija te Benzonija i Muratorija.[43] Nakon Bertolijeve knjige Muratori je u izdanju *Novus thesaurus veterum inscriptionum* (Nove zbirke starih natpisa) iz 1739. također objavio rimske natpise iz Rijeke.[44]

Rimske natpise iz Rijeke objavljuje se i u drugoj polovici 18. stoljeća. Natpis Gaja Livija Klementa objavio je 1770. isusovac i erudit Francesco Antonio Zaccaria (1714 – 1795) u djelu *Istituzione antiquario-lapidaria o sia introduzione allo studio delle antiche latine iscrizioni* (Osnove za antikvitete i kamene natpise ili uvod u proučavanje starih latinskih natpisa).[45] Moguće je da su Zaccarijinim posredstvom u zbirku vatikanskih rukopisa Luigija Gaetana Marinija (1742 – 1815) uvrštena i druga dva rimska natpisa iz Rijeke.[46]

42 BERTOLI 1739: 230, 413–414.

43 Bertolijeva bogata korespondencija danas se čuva u knjižnici *Biblioteca del Museo Archeologico di Aquilea* u čak 48 volumena. Vidi KUDIŠ 2022: 269, bilj. 6, 8, 270, bilj. 11–12, 273, bilj. 23. O korespondenciji Benzoni – Muratori: KUDIŠ 2022: 272–273, bilj. 19.

44 MURATORI 1739 (I): pag. CCII, no. 2; MURATORI 1740 (II): pag. DCCCXXIV, no. 7; MURATORI 1740 (III): pag. MCCLXXXV, no. 8; MURATORI 1742 (IV): pag. DCCCXXIV, no. 7, pag. MMXXIV, no. 5, pag. MMXXV, no. 8.

45 ZACCARIA 1770: 338.

46 Vidi Cod. Vat. 9128, fol. 144.

Sl. 11. Pogled na sjeverno pročelje crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije dok su u njega još bili ugrađeni nadgrobni spomenici pronađeni u crkvi (Konzervatorski odjel u Rijeci, Historijat crkve Uznesenja Marijina u Rijeci i povijesna analiza nepokretnog inventara, 2002)

Podatke o riječkim antičkim spomenicima u istom razdoblju nalazimo i u pregledima crkvene povijesti austrijskih augustinskih povjesničara. Marian (Andreas) Fidler (1736 – 1802), autor je djela *Austria sacra: Österreichische Hierarchie und Monasteriologie. Geschichte der ganzen österreichischen, weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderley Geschlechts* (Crkvena povijest Austrije: Austrijska hijerarhija i monasterologija. Povijest cijelog austrijskog, svjetovnog i crkvenog klera oba spola) tiskanog u Beču između 1780. i 1788. u devet svezaka. U prilogu *Diplomatische Beylagen* (Diplomatički izvori) objavio je tekst koji je zaprimio od riječkog arhiđakona Tome de Perija (? – 1810). U de Perijevu tekstu kao izvori za poznavanje antičke povijesti grada u kronološkom slijedu navode se antički pisci Strabon, Plinije Stariji i Klaudije Ptolomej koji spominju Tarsatiku,[47] a zatim se opisuje smještaj rimskih spomenika s natpisima: na pročelju crkve Uznesenja Blažene Djevice Marije, na strani kapele Plemenitih, južno gledano (tj. na prostoru augustinskog samostana, današnje kapele Bezgrešnog začeća) te franjevačkoj brajdi, uz napomenu da ih ljubitelji starina, *antiquitatum amatores*, mogu vidjeti.[48] Među njima ovdje se prvi puta spominje natpis uzidan u zid augustinskog samostana za koji danas znamo da je bio posvećen božici Sentoni (sl. 12).[49] Spomenik je danas prezentiran u Lapidariju Pomorskog i povijesnog muzeja Hrvatskog primorja Rijeka. Naposljetku, spominju se i tzv. Stara vrata za koja se tvrdi da je riječ o trijumfalnom slavoluku cara Tiberija, koji je dao podići nakon pobjede nad Panoncima i Ilirima.[50] Preko Fidlera doznajemo

47 FIDLER 1783: 420.

48 FIDLER 1783: 420.

49 *CIL* III, 03026; EDCS-28400282.

50 FIDLER 1783: 422–423.

Sl. 12. Ara posvećena Sentoni, Lapidarij, Pomorski i povijesni muzej Hrvatskog primorja Rijeka (fotografirala autorica)

da je podatke o Rijeci prikupio i na temelju izvještaja koje je zaprimio od tadašnjeg riječkog arhiđakona Petra Franje Svilokosog. Iako nam je tekst izvještaja koji donosi Svilokosi nepoznat, riječki povjesničar Giuseppe Ludovico Cimiotti (1710 – 1784), autor opsežnog rukopisnog djela o povijesti grada pod naslovom *Publico-politica Terrae Fluminis S. Viti adumbratio historice ac diplomatice illustrata* (Javno-politički prikaz Zemlje Svetog Vida povijesno i diplomatski ilustriran) iz druge polovice 19. stoljeća, navodi kako je Petar Franjo Svilokosi (? – 1780) podatke o povijesti grada preuzeo *ad verbum* (riječ po riječ) od prvog kroničara isusovačkog kolegija u Rijeci.[51]

Zaključak

Danas je poznato da je grad na desnoj obali Rječine, na području riječkoga Starog grada, u rimskom razdoblju nosio naziv *Tarsatica.* Naziv je poznat iz djela pisaca Plinija Starijeg, Antoninova itinerarija i drugih, koji ga smještaju u Liburniju, između Flanone i *Ad Turres*, odnosno Tergeste i Senije.[52] U periodu između druge polovice 1. st. pr. Kr. i razdoblja Flavijevaca zajednica se postupno razvija u municipij rimskih građana sa svom pripadajućom gradskom infrastrukturom i institucijama.[53] U prilog tome govore sadržaji spomenutih natpisa G. N. Vetidijana Sekunda – duovira i augustala – te Vetidija Nepota – duovira.[54] U vrijeme formiranja naselja i rimske provincije Ilirik, na Trsatu se kao istaknutom strateškom položaju vjerojatno nalazila rimska promatračnica s koje se vidio Riječki zaljev i magistralna cesta koja je dolazila u Tarsatiku iz smjera Tergeste te kretala dalje

[51] Cimiottijev rukopis *Publico-politica Terrae Fluminis s. Viti adumbratio historice ac diplomatice illustrata* čuva se u Zbirci stare i rijetke građe, fondu Biblioteca Civica Sveučilišne knjižnice u Rijeci u dvije kutije (A.189, I i II).

[52] Vidi bilj. 1 i 22.

[53] O urbanističkom razvoju Tarsatike vidi: KARKOVIĆ TAKALIĆ, PREDOEVIĆ ZADKOVIĆ I VIŠNJIĆ 2014: 113–136, s prethodnom literaturom.

[54] Vidi bilj. 38 i 39.

prema Volceri, *Ad Turres*, Seniji, o čemu svjedoči i spomenuti miljokaz. U drugoj polovici 3. stoljeća Tarsatika postaje početna točka vojnog zapovjedništva i sustava zidova zatvarača *Claustra Alpium Iuliarum*, što se protežu preko brijega Kozale, Sv. Katarine i riječkog zaleđa sve do Vrhnike u današnjoj Sloveniji.[55] Grad smješten uz more, okružen s istoka brežuljkom Trsat, sa zapada brežuljkom Kozala, u čijem je zaleđu obrambeni zid (sl. 3), zaista nalikuje na opis grada koji su Cezar i Oktavijan opsjedali od 49. do 28. g. pr. Kr. No današnje poznavanje povijesti kazuje da antičku Promonu ipak treba tražiti na području istočno od rijeke Titija (Krke) na graničnom teritoriju između antičkih Liburna i Delmata u srednjoj Dalmaciji.[56]

Do suvremenih spoznaja o antičkoj Rijeci ne bi bilo moguće doći bez prvih interpretacija rimskih literarnih izvora i spomenika, koje u najvećoj mjeri potječu upravo iz „dugog“ 18. stoljeća. Malobrojnost spomena Tarsatike u opisima Liburnije te natpisa i ostataka antičke arhitekture, nije obeshrabrila tadašnje historiografe. Naprotiv, oni su ih interpretirali i valorizirali, ne samo u svojim djelima nego i u međusobnim raspravama. Time je omogućeno da se spoznaje o rimskoj Rijeci, izvan lokalnog istraživačkog kruga, objave u nekima od najznačajnijih publikacija toga vremena, poput *Die Ehre des Herzogthums Crain*, *Danubius Pannonico-Mysicus* i drugih. Postavljen je temelj za moderna znanstveno-stručna istraživanja koja su glede Tarsatike zamah dobila početkom 20. stoljeća i traju do danas.

[55] KARKOVIĆ TAKALIĆ, PREDOEVIĆ ZADKOVIĆ I VIŠNJIĆ 2014: 129, *passim*.

[56] Vidi bilj. 8.

Bibliografija

Popis kratica

CIL = *Corpus inscriptionum latinarum*

EDCS = *Epigraphik-Datenbank Clauss / Slaby*

Izvori

Archivio Storico della Provincia Euro-Mediterranea della Compagnia di Gesù, Fondo Provincia Veneto-Milanese, Serie II diari e registri, vol. 110, Historia Collegii Fluminis.

Biblioteca Universitaria di Bologna, Collezioni speciali, ms. Marsili 103.

Claudius Ptolemaius 1535: *Claudii Ptolemaei Alexandrini geograghicae enarrationis libri octo*. Bilibald Pirckeymher. Lyon: Officina Melchioris et Gasparis Trechsel Fratrum. https://archive.org/details/ARes014011 (posjet 15. 7. 2025.).

Cod. Vat. 9128, fol. 144. https://digi.vatlib.it/view/MSS_Vat.lat.9128 (posjet 15. 4. 2025.).

Flor 1872: *Epitomae de Tito Livio bellorum omnium annorum DCC libri duo*. Karl Halm. Leipzig: Teubner. https://archive.org/details/epitomaedetitoli00floruoft (posjet 15. 4. 2025.).

Itinerarium Antonini 1848: *Itinerarium Antonini Augusti et Hierosolymitanum*. G. Parthey, M. Pinder. Berlin: Aalen. https://archive.org/details/bub_gb_uAVYqu_XP7IC (posjet 15. 4. 2025.).

Plinije Stariji 2004: *Zemljopis starog svijeta (Naturalis historia III, IV, V i VI knjiga)*. U. Pasini. Split: Splitski književni krug.

Literatura

BAUCER, Martin. 1991. *Zgodovina Norika in Furlanije*. Ljubljana: Slovensko bibliofilsko društvo.

BERTOLI, Gian Domenico. 1739. *Le antichita' d'Aquileja profane e sacre, per la maggior parte finora inedite*. Venezia: Giambattista Albrizzi.

BILIĆ-DUJMUŠIĆ, Siniša. 2004. *Oktavijanova kampanja protiv Delmata 34.-33. god pr. Kr.* Ph.D. diss., Sveučilište u Zadru.

BISTROVIĆ, Željko. 2020. Riječki parabirci IX.: Riječki pretorijanac Gaj Julije Klement, *Portral Primorski Hrvat*, objavljeno 18. svibnja 2020. https://www.primorskihrvat.hr/bastina/povijest/rijecki-pabirci-ix-rijecki-pretorijanac-gaj-julije-klement/ (posjet 24. 1. 2024.).

BRUNŠMID, Josip. 1900. Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije III. *Vjesnik Hrvatskoga arheološkog društva* 4/1: 181–201.

ČAČE, Slobodan, Feđa MILIVOJEVIĆ. 2017. Rimski Ilirik u 1. st. pr. Kr.: nekoliko zapažanja. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 110/2: 425–450.

DEGRASSI, Attilio. 1942. Le iscrizioni di Tarsatica. Origine e sito del Municipio Romano. *Epigraphica* IV/1–2: 191–203.

DEPOLI, Guido. 1913. L. G. Cimiotti: Il lungo muro presso la città di Fiume e l'arco antichissimo in essa esistente (Terza parte). *Bullettino della Deputazione fiumana di storia patria* III: 139–176.

DEPOLI, Guido. 1925. I punti oscuri della storia di Tarsatica e dell'origine di Fiume alla luce delle scoperte archeologiche. *Fiume: rivista semestrale della Società di studi fiumani in Fiume* III/1: 19–51.

FIDLER, Marian Andreas. 1783. *Austria sacra: Österreichische Hierarchie und Monasteriologie. Geschichte der ganzen österreichischen, weltlichen und klösterlichen Klerisey beyderley Geschlechts*. Gedr. Bey M. a. Schmidt.

FRATI, Lodovico. 1928. *Catalogo dei manoscritti di Luigi Ferdinando Marsili conservati nella Biblioteca Universitaria di Bologna*. Firenze: Leo S. Olschki.

GRUTER, Jan. 1603. *Inscriptiones antiquae totius orbis romani*. Prvi svezak. Heidelberg: Ex Officina Commelianiana.

JUŽINIČ, Stanislav. 2010. Valvasor for Rijeka/Valvasor u Rijeci. U *III. međunarodna konferencija o industrijskoj baštini pod motom: „Rijeka, povijesno prometno raskršće Mediterana i Europe“*, ur. Miljenko Smokvina, 201–212. Rijeka: Pro Torpedo.

KARKOVIĆ TAKALIĆ, Palma, Petra PREDOEVIĆ ZADKOVIĆ, Josip VIŠNJIĆ. 2014. Nova arheološka karta antičke i ranosrednjovjekovne Tarsatike. *Histria archaeologica* 45: 113–136.

KOBLER, Giovanni. 1896. *Memorie per la storia della liburnica città di Fiume*, sv. I–III. Fiume: Stabilimento Tipo-litografico Fiumano di E. Mohovich.

KUDIŠ, Nina. 2022. Gian Domenico and Daniele Antonio Bertoli: The Castle and Estate of Bribir and the Donations to its Parish Church. U *Patrons, Intermediaries, Venetian Artists in Vienna & Imperial Domains (1650–1750)*, ur. Enrico Lucchese, Matej Klemenčič, 267–481. Florence: Editioni Polistampa, Storia Dello Pettacolo 2.

MAKUC, Neva. 2011. *Historiografija in mentaliteta v novoveški Furlaniji in Goriški*. Ljubljana: Založba ZRC.

MARSILI, Luigi Fernando. 1726. *Danubius Pannonico-Mysticus, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in sex tomos digestus*. Drugi svezak. La Haye: Gosse, Alberts, de Hondt & Amsterdam: Uytwerf & Changuion.

MATEJČIĆ, Radmila. 2013. *Kako čitati grad. Rijeka*. Rijeka: Naklada Kvarner.

MATIJAŠIĆ, Robert. 2002. *Uvod u latinsku epigrafiju*. Pula: Filozofski fakultet u Puli.

MEDVED, Marko. 2024. Kućna kronika (historia domus) isusovačkog kolegija u Rijeci – temeljno arhivsko vrelo za povijest isusovaca u Rijeci u 17. i 18. stoljeću. *Arhivski vjesnik* 67/1: 167–188.

MELEM HAJDAROVIĆ, Mihela. 2011. Valvasor, Vitezović i Slava Vojvodine Kranjske. *Studia lexicographica: časopis za leksikografiju i enciklopedistiku* 5/2(9): 149–176.

MURATORI, Ludovico Antonio. 1739 – 1742. *Novus thesaurus veterum inscriptionum*. Sv. 1–4. Mediolani: Ex edibus palatinis.

NOVAK, Nino. 1995. La topografia archeologica della cittavecchia di Fiume. *Atti* XXV: 387–421.

PREDOEVIĆ ZADKOVIĆ, Petra, Palma KARKOVIĆ TAKALIĆ. 2022. The City Walls and Defence System Between Historical and Archaeological Sources. Some Aspects of the Urbanism of 15th-Century Rijeka. U *Arheološki pogledi na srednjeveško urbanost / Archaeological Perspectives on Medieval Urbanity*, ur. Katarina Predovnik, Špela Karo, Marina Bricelj, 345–415. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

RAJŠP, Vincenc. 1999. Življenjska pot p. Martina Bavčerja po katalogih jezuitskega arhiva v Rimu. *Goriški letnik: Zbornik Goriškega muzeja* 25–26: 211–214.

SCHÖNLEBEN, Janez Ludvik. 1681. *Carniolia antiqua et nova*. Labaci: Janez Krstnik Mayr.

STARAC, Ranko. 2004. Prilog poznavanju materijalne kulture stanovnika Tarsatičke liburnije između petog i devetog stoljeća. *Sveti Vid - Zbornik* IX: 21–37.

ŠAŠEL KOS, Marjeta. 2005. *Appian and Illyricum*. [Situla 43] Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

ŠTIH, Peter. 1998 (1999). O Goriških grofih v Bavčerjevi zgodovini Norika in Furlanije ter o konceptu in predlogah tega dela. *Goriški letnik: zbornik Goriškega Muzeja* 25–26: 221–234.

VALVASOR, Janez Vajkard. 2009. *Čast in slava vojvodine Kranjske*, 1. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska.

VIŠNJIĆ, Josip, 2009. Antička arhitektura, U *Tarsatički principij, kasnoantičko vojno zapovjedništvo*, ur. Luka Bekić i Nikolina Radić-Štivić, 35–69. Rijeka: Grad Rijeka.

VIŠNJIĆ, Josip, 2016. Nove spoznaje o obrambenom sustavu Claustra Alpium Iuliarum: Rezultati istraživanja provedenih u sklopu projekta „Claustra – kameni branici Rimskog Carstva". *Portal: godišnjak Hrvatskoga restauratorskog zavoda* 7: 13–34.

ZACCARIA, Francesco Antonio. 1770. *Istituzione antiquario-lapidaria o sia introduzione allo studio delle antiche Latine iscrizioni*. Roma: Zempel.

ZENO, Apostolo. 1785. *Lettere di Apostolo Zeno, cittadino veneziano, istorico e poeta cesareo*. Drugi svezak. Venezia: Appresso Francesco Sansoni.

The Importance of the "Long" 18th Century for the Understanding of Rijeka's Ancient Heritage

In the context of the history of research into antiquity in Rijeka, the "long" 18th century was marked by scholars' interest in literary sources: *Naturalis Historia* by Pliny the Elder, *Roman History* by Appian of Alexandria, as well as in the visible material remains of Roman heritage—such as the Roman arch located in the very center of the city, the defensive walls on the city's elevation Kalvarija and on Mount St. Katarina *(Claustra Alpium Iuliarum)*, and Roman inscriptions discovered in the Rijeka area, embedded in the walls of local churches. Individuals such as Rijeka patrician Claudio de Marburg and Rijeka canons Ivan A. Benzoni and Toma de Peri provided the first interpretations of these monuments in the 18th

century, linking them to well-known historical events, such as the siege of the Dalmatian city of Promona during the time of Caesar and Octavian, or the war of Claudius Gothicus against the Alemanni. Thanks to these efforts, in the second half of the 18th century, the previously held and now definitively abandoned theory that Rijeka was once the Roman Promona gradually began to be rejected, in favour of identifying it with Tarsatica. Interest in Rijeka's ancient heritage grew among a broader public, which by the early 19th century led to the creation of the first private collections of Roman monuments, and to professional and scholarly research. This paper revises current knowledge about the contributions of 17th and 18th century historiographers to the understanding and interpretation of Roman monuments and Rijeka's ancient heritage, in light of recent insights into the city's history and its historiography.

Key words: 18th century, Tarsatika, Rijeka, Baroque historiography, Roman monuments
Ključne riječi: 18. stoljeće, Tarsatika, Rijeka, barokna historiografija, rimski spomenici

Petra Predoević Zadković
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4
51000 Rijeka
ppredoevic@uniri.hr

Palma Karković
Odsjek za povijest umjetnosti
Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
Sveučilišna avenija 4
51000 Rijeka
pkarkovic@ffri.uniri.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 2

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 2

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Gostujući urednici / Guest editors
Teodora Shek Brnardić, Zrinka Blažević, Filip Novosel, Iva Mandušić, Marta Jurković

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Živko Andrijašević (Nikšić), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

Lektura / Language editors
Jure Trutanić (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak" http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp